

Климончук Василь

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

© Климончук В., 2003

Досліджуються особливості історичного становлення системи цінностей у політиці. Особливе місце приділяється аналізу таких системних величин політичної аксіології як “свобода”, “демократія”, “право”, “влада” тощо.

Виводиться логіка і структура систем політичних цінностей.

The paper studies specific features in the historical formation of values system in politics. The focus is made on the analysis of system values in political axiology, such as “freedom”, “democracy”, “right”, “power”, etc.

The author infers the logic and structure of political values system.

“Цінності – ... узагальнене уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано відображають сенс культури окремого етносу і всього людства загалом”.

Н.І. Ланін

Постановка проблеми. Одним з важливих кроків на шляху до вирішення певних кризових, ентропійних процесів у суспільстві є своєрідна ревізія системи цінностей. Не дивно, що сам термін “цінності” є таким же популярним на шпальтах газет, журналів, телебаченні, як і слова “громадянське суспільство”, “мораль” і т.д.

Політична система завжди (незалежно від офіційної позиції щодо неї з боку панівної в країні ідеології – наприклад СРСР) виконувала надзвичайно відповідальну функцію в процесі реформування, пошуку виходів з кризових ситуацій, будучи своєрідним центром ухвалення рішень на загальнодержавному рівні. Ці та низка інших причини зумовили наш інтерес до розгляду проблеми політичних цінностей в історичній ретроспективі.

Аналіз публікацій. У процесі дослідження зосереджено увагу на визначенні поняття цінностей в сучасній науці. Опрацьовано певну літературу, що стосувалась аксіології [див.: 1, 3, 8, 10]. Ми прийшли до висновку: проблема цінностей з огляду на те місце, яке вона посідає у суспільних процесах, є певною мірою випущеною з поля зору науки. І якщо в російській літературі можливо що-небудь знайти, то наші спроби пошуку українських джерел були майже безрезультатними: або ж не пишуть, або ж пишуть дуже мало. Це ще один аргумент щодо актуальності проблеми політичних цінностей. Щоб з’ясувати, як формувалась ідея таких цінностей, ми вдалися до розгляду першоджерел [див.: 10-12, 16, 24-26, 29, 33, 34]. Окрім того, використано праці з історії політичної думки.

Метою дослідження є з’ясування політичних цінностей, щоб дати відповідь на такі питання: що стало причиною їх виокремлення в певний вид цінностей, яким чином йшов процес їх осмислення в історії становлення політичної науки, в який період часу і завдяки кому вони остаточно зайняли звичне (в сучасному розумінні) місце в ціннісній ієрархії людини та суспільства в цілому.

Отже, метою дослідження є визначення суті політичних цінностей, способи, форми, умови їх утвердження, що й стало суттю самого об’єкта аналізу. Предметом дослідження є принципи, тенденції історичних способів формування політичних цінностей, особливості їх виявів та концептуальні способи їх репрезентації.

На думку багатьох фахівців, стан аксіології ще належно не досліджений, особливо з огляду на значення цінностей серед інших соціальних феноменів: “В науках, які мають справу з ціннісною проблематикою, поняття цінність не займає місця, яке хоча б приблизно відповідало його реальній значимості” [1, с.16]. “Дослідження з філософії, соціології і психології цінностей не надто приваблюють дослідників і мають низький рівень ККД” [2, с.6]. Таке стосується й політології. Що ж розуміють дослідники під поняттям “цінність”? Оскільки проблема цінностей є універсальною майже для всього спектру гуманітарних наук, то не будемо обмежуватись виключно представниками філософії, психології чи політології.

“Під цінністю розуміється будь-який предмет будь-якого інтересу, бажання, устремління і т.д.” [3, с.12]. Такої думки дотримуються й автори “Робочої книги соціолога”: “Соціальною цінністю може бути будь-який об’єкт (матеріальний чи ідеальний) якщо він слугує фокусом устремління, бажанням груп чи окремих осіб і

розглядається як важлива умова існування” [4, с.15]. Виходячи з цього, в ролі цінностей можуть виступати будь-які предмети, будь-які речі – матеріальні і соціальні за своїм субстратом).

Іншої точки зору дотримується В.І.Супрун: “Цінності – це стійке переконання в тому, що певний тип поведінки (дій) більш значимий (бажаний) в існуючому типі культури чи культурному континуумі. Цінності існують у соціальній свідомості та інтерналізуються індивідом” [5, с.162]. Подібне (от тільки двома десятиліттями раніше) визначення дає Т.Парсонс: “Цінності ... складові частини соціальної системи... загально прийняті уявлення про бажаний тип соціальної системи” [6, с.368].

Отже, з огляду на подані нами для розгляду підходи можна зробити висновок про існування двох трактувань феномену цінностей: цінностями можуть виступати, ними бути – різноманітні предмети, будь-які речі і матеріальні, і соціальні за своїм субстратом. Тобто вони більш схильні вважати цінності, перш за все, як щось іманентне. Другий підхід (Лапін, Смелзер, Парсонс та ін.) акцентує свою увагу на цінностях, як явищі трансцендентного характеру, що притаманне, перш за все, внутрішньому світові людини – прояву її психіки: погляди, уявлення, переконання, емоції. Третій підхід синтезує попередні два: “Відмінне від перших двох трактування цінностей – трактування їх як явищ особливої реальності, яка не зводиться винятково до фізичного чи то матеріального буття, чи то царства абстрактних інтелігібельних величин” [8, с.116]. На думку його прихильників серед маси довколишніх предметів і явищ для цінності притаманний своєрідний онтологічний статус (А.Богомолів, наприклад, трактував їх як елемент суспільних відносин, опредмечений у формі соціальних інститутів). Подібних поглядів дотримується Д.Леонт'єв: “Система цінностей ... є предметне втілення системи діяльності і суспільних відносин, відображаючи таким чином сутність життєдіяльності даної общини, її конкретно-історичного образу життя” [7, с.16].

Отже, залежно від мети людського життя визначається система цінностей, їх ієрархія. Подібною є ситуація з цінностями політичними (залежно від того, яку мету вбачають в існуванні державних інститутів, політичного поля буття). Фактично, як на наш погляд, цінності існували завжди, скільки людина живе в цьому світі, інша справа яким чином вони виводились на усвідомлення.

Виклад основного матеріалу. Огляд політичних цінностей в історичній ретроспективі почнемо з Платона і Арістотеля, як перших класиків політичної думки західного світу. У їх працях найвищою цінністю проголошуються знання, держава розглядається як щось органічне, те, що є невід'ємною частиною буття людини. Це в новий час починають обґрунтовувати її виникнення на кшталт укладання суспільного договору і т.д.; тоді ж реально з'являється поняття політичні цінності, як окремих феноменів. А поки що політична цінність не виокремлюється серед інших цінностей (звідси і вислів Арістотеля, що людина є твариною політичною). Ні Платон, ні Арістотель не ставили під сумнів існування держави як такої, оцінювались лише форми правління. Для них держава ніколи не стане злом, антиціллю. Й хоча в Стародавньому Римі відчувається певний прогрес в розвитку уявлень про політику, вплив авторитету грецьких мислителів є ще домінуючим. Наприклад, в уявленнях Цицерона держава залишається, як і в Арістотеля, істинно благим станом: “якщо поглянути на все з точки зору розуму і душі, то з усіх суспільних зв'язків для нас найбільш суттєвими є наші зв'язки з державою. Дорогі для нас наші батьки, діти, наші родичі, друзі, але вітчизна одна охопила всі прив'язаності людей” [9, с.57]. Як бачимо політичні цінності й надалі залишаються не відокремленими, про що свідчить хоча би той факт, що відсутні будь-які оціночні судження щодо держави як такої. Право було перш за все опорою держави, а вже потім слугою людини.

Важливим етапом в становленні політичних цінностей, як окремого феномену в свідомості людини, стало активне поширення християнства. Воно поставило під сумнів існуючий до цього погляд на державу, як найвище суспільне благо (“Кесареві віддай кесарево, а Богові – Боже ...”). З'явилося якесь вище благо, не там, а тут на землі, держава не заперечувалась, вона поступалась місцем, вона почала бути річчю оцінювальною, людина стала здатна вийти за її межі формально залишаючись в ній. Й хоча надалі будуть неодноразові спроби відновити статус держави як найвищого блага, в тій чи іншій формі, однак це вже буде намаганням завоювати місце в ціннісній ієрархії людини. Фактично християнство створило прецедент появи феномену політичних цінностей, вказавши на межі політичного поля буття в житті людини.

Незважаючи на те, що в Середньовіччі часом важко ще виокремити політичні цінності, однак, як на наш погляд, йде їх активне формування. В держави вперше з'являється серйозний конкурент, який намагається задекларувати свою першість, передусім все в ціннісній ієрархії людини. Середньовіччя було своєрідним періодом визрівання, усвідомлення, синтезу старого і нового. Мислителі цієї епохи наразі ще не розділяють поняття “держава”, “суспільство”, але активно намагаються з'ясувати місце і роль її в житті

людини, вони починають її оцінювати з огляду на Абсолюта, себто Бога. Показовими є праці Августина. Основа його роздумів про сутність держави – це порівняння між “градом земним” і “градом Божим”, що дає можливість вказати на всі хиби тогочасного суспільства і держави. Адже, на думку Августина, ми всі є громадянами “граду земного”, і втіленням всього людського: ворожнечею та егоїзмом, пануванням людини над людиною, жадобою влади. Однак серед громадян “граду земного” є ще громадяни “граду небесного”. Вони живуть за Божими заповідями [12, с.54].

Як бачимо, держава вже не є абсолютним благом, вона стає відображенням людських пороків; одним з небагатьох її позитивів є те, що праведність життя у ній допомагає у сходженні в Царство Небесне [13, с.17].

Святий Августин визнавав за наявними політичними спільнотами певну корисну роль: задоволення в їх рамках деяких економічних потреб людей, підтримання певного загального порядку та інше [10, с.19]. Встановлюється уже причинно-наслідковий зв'язок між владою і народом, вона оцінюється виключно через ціннісні орієнтири її підданих: жадоба влади тут в такій ж мірі оволодіває правителями, як і підвладний їм народ. Цінності в політиці відображають цінності, які існують на рівні окремих індивідів.

Фома Аквінський намагається конкретизувати, за яких умов влада втрачає свої позитивні риси. Для цього він пробує диференціювати всі складові, що в сумі становлять державну владу. Перша і найголовніша серед них є відношення панування – підпорядкування, при якому воля осіб, котрі займають вершину соціальної ієрархії, рухає нижчими прошарками населення. Другим елементом влади є її форма, тобто способи її набуття. Третьою складовою – використання владних повноважень. Іншими словами, саме здобуття і використання влади людиною вводить її в протиріччя з її ж божественною природою. Таким чином, Фома Аквінський логічно обґрунтовує місце і роль політичних цінностей, розкриваючи їх трансцендентну та іманентну природу, обґрунтовуючи необхідність їх існування, закладаючи основу оціночного підходу в політиці.

Час не стояв на місці, все більше і більше ріс потенціал людини і людства загалом, індивід усвідомлював свою значимість в цьому світі, здатність його змінити, підкорити, це поставило нові вимоги до влади, до політичного поля буття. Новий час, вважається періодом появи політичних цінностей в сучасному їх розумінні: “Світ Середньовіччя – нерозчленований, цілісний, бо є лише виявом буття тотальності Бога, тоді ж як Новий час починає проробляти експерименти, ... що становлять сенс цілісності і є більш важливими для людини, аніж сама цілісність” [11, с.103].

Розгляд періоду Нового часу в історії політичної думки не обходиться без Макіавеллі, який є своєрідним Декартом в теорії політичної думки, зумовивши всі можливі напрями, аспекти, акценти у формуванні науки про владу на весь подальший період Нового часу. Він відкинув ідею існування, якихось внутрішніх, сталих цінностей, на які може орієнтуватись політик. Людина – виноситься зі свого внутрішнього світу, вона є лише тут і зараз, індивід весь зовні, внутрішньої боротьби не має. Людина стає актором політичної драми, де основною є гра за будь-яких обставин. Основною цінністю є мета в досягненні і утриманні влади, на що спрямовано уся її енергія, засоби. “Хоч які б засоби для цього використовувались, їх завжди сприймуть як гідні і схвалить” [12, с.54], а тому, хто “прямує шляхом відваги, важко завоювати владу” [13, с.17], бо “Володар, якщо він хоче зберегти владу, мусить навчитись відступати від добра” [14, с.46] і “не повинен зважати на звинувачення в жорстокості” [15, с.49]. Причина того, що влада стає однією з превалюючих цінностей в бутті людини, криється в тому, що лише влада дає можливість індивіду максимально реалізуватись в цьому світі. На думку деяких дослідників, зокрема, В.М.Денисенка, можна стверджувати: з Макіавеллівського Володаря розпочинається політична теорія, яка досліджує проблеми управління, керівництва, влади як професійно – рольової дії. Коли виходити з того, що професія – певна функція, маска: “потрібно видаватись в очах людей співучасним, гідним свого слова, милосердним, відвертим, благодійним – і бути таким насправді, але в собі зберігати готовність виявити протилежні якості, якщо це буде потрібно” [16, с.53].

Якісно новим етапом в підході до проблеми політичних цінностей, став етап, започаткований працями Ф.Бекона. Він спробував відділити тогочасну науку від будь-яких магічних нашарувань, сформувавши етику наукового дослідження, намагався сформулювати теоретичні основи політико-правових відносин на основі утвердження людської свободи і розуму. Що стосується політичних цінностей, то їх він починає остаточно відділяти на підставі принципу “воля-закон”. Саме з допомогою цього принципу політичні цінності отримують своє функціональне визначення в політичних відносинах. Тепер не воля, яка постійно межує зі сваволею, як у Макіавеллі, а закон став регулятивною основою, з огляду на яку визначаються дії політичного поля відносин. “Закон, а не абсолютистська влада короля, мусить регулювати відносини між королем і підлеглими” [17, с.119, 133, 165, 182, 184].

На думку дослідників, основною причиною таких подій в історії політичної думки є бурхливий розвиток буржуазних відносин. Формувалось суспільство товаровиробників, яке в подальшому почало

вимагати певної рівності, рівності в можливостях, це і мав забезпечити закон” І коли, міркував Френсіс Бекон, хтось чинить несправедливість заради власної вигоди, інші вбачають у цьому небезпеку для всіх, об’єднуються і приймають закони для захисту від несправедливості” [18, с.119]. Починаючи з Ф.Бекона, цінності набувають ознак, які є звичними для нас в сучасному світі: “Таким чином, можна констатувати, що саме з Ф.Бекона бере початок новоевропейська раціоналістична лінія політичної думки, в якій людський розум (а не воля, а якщо і воля, то тільки така, що спирається на розум) стає відліком системи цінностей, основою пізнання буття” [19, с.122].

Найвизначніша особистість в історії наукового світу – Р.Декарт – по-новому змусив подивитися на місце людини в сучасному світі, суспільстві, політичній системі загалом, зробивши наголос, перш за все, на формуванні і зміні внутрішнього світу індивіда, а не зовнішніх обставин. Так, а не інакше, починаючи перш за все з себе, можемо змінити довколишнє суспільство на краще: “Завжди намагатися перемогти себе, а не долю (fortune), змінювати свої бажання, а не порядок світу, і взагалі звикнути до думки, що у нашій цілковитій владі перебувають тільки наші думки, і лише тоді, коли зробимо все можливе з довколишніми предметами, те, що нам не вдалося, треба розглядати як таке, що є абсолютно неможливим” [20, с.264-265]. Він вважав: руйнуючи старе, необхідно не тільки зберігати залишки зруйнованої конструкції, а й давати “житло” на час перебудови: “Звичайно зберігають зруйновані частини для будівництва нової” [21, с.267]. На наш погляд, все це є безпосереднім внеском у формуванні політичних цінностей. Спираючись на них, як невід’ємний атрибут, людина може змінювати політичну реальність – формувати систему влади, приймати політичні рішення тощо.

В історії політичної думки Нового часу, починаючи від Гоббса і далі, майже всі вибудовували свої політичні теорії, виходячи саме з людини, з проблеми її розуму, інстинктів. Адже для Картезія будь-яка зміна світу, навіть – революція, можлива лише при умові зміни людського мислення, а отже, – лише самого себе. Перші кроки історії формування політичної теорії зробив Т.Гоббс, розпочавши новий відлік в історії формування західноєвропейської політичної думки. Щодо проблеми політичних цінностей, то, на наш погляд, його внесок в розв’язання такого завдання – не менш вагомий. Він чи не вперше спробував раціонально обґрунтувати необхідність появи політичних цінностей. Продовжуючи вже розпочату до нього роботу над проблемою людини, як основної детермінанти суспільних відносин, дійшов до висновку: саме егоїстичний стан буття людини, як “війни всіх проти всіх” спричинив до укладання суспільного договору й створення держави: “Із цієї взаємної недовіри людей немає розумнішого шляху для людини задля забезпечення власного життя, ніж укладання суспільного договору та на його основі створення держави і регулюючої системи влади” [22, с.151].

Таким чином, як на нашу думку, Томас Гоббс раціонально обґрунтував появу певних політичних цінностей, адже його правитель залишається як за межами угоди, так і за межами громадянських законів. Він уособлює іншу систему цінностей, відмінну від тієї, якої намагаються дотримуватись громадяни задля збереження мирного співіснування. Образ його правителя доходить навіть до певного парадоксу: якщо на початку створення системи політичних цінностей бачимо суто раціоналістичне начало, то далі (після завершення процесу творення влади) йде втрата будь-яких моральних принципів, правових регуляторів, на яких повинні бути вибудовані відносини. І тут основним стає лише принцип примусу сили. На думку дослідників, Томас Гоббс не цілеспрямовано конструює в теоретичній формі ірраціональну відчуженість політичної влади в суспільстві, а швидше здогадується про таку, вловлює її початкові ознаки.

Основна заслуга Томаса Гоббса, на наш погляд, в тому, що він чи не вперше так аргументовано спробував пояснити виникнення політичного поля буття, держави і, нарешті, тих же політичних цінностей: “Розуміння абсолютно нового повернення до людини в новоевропейську добу, як до такої одиниці, що започатковує в суспільстві систему цінностей, зорієнтовану на неї ж” [22, с.133].

Наступним етапом в осмисленні аналізованої проблеми стали праці англійського філософа другої половини XVII століття Джона Локка. Так само, як і Томас Гоббс, він намагався обґрунтувати і пояснити появу держави, її інституцій в бутті людини і зробив це з допомогою такого механізму, як природній договір. Однак, як відзначають дослідники, досліджував дещо інакше, ніж його попередник. Отже, якщо основою виникнення держави у Т.Гоббса є інстинкт самозбереження, ірраціональний, майже первісного характеру чинник, то Джон Локк основу виникнення держави бачить у здоровому глузді, іншими словами – звичайний, раціонально виважений прагматизм. Можливо, завдяки цьому політичні цінності тут ніколи не стануть чимось самодостатнім, в тому числі й щодо особистісних свобод людини. Політичне поле буття і його цінності за будь-яких умов у Джона Локка залишаються лише включеними в систему інших цінностей, що

стосуються особистої свободи індивіда (віра, мета, праця, власність). Вони покликані бути своєрідним інтегративним, об'єднувальним фактором, який має забезпечити терпимість однієї людини до свобод іншої. “Не різниця в поглядах, – наголошував Джон Локк, – якої не можна уникнути, а нетерпимість до тих, хто дотримується іншої думки ... породила більшість протиріч та війн, що виникли в християнському світі” [23, с.177]. Основна цінність держави саме в тому, що вона гарантує повагу до особистих вартостей людини. Саме завдяки такому підходу до трактування суспільного договору, політичні цінності мають органічний характер із своїми чітко окресленими функціями і межами.

Важливу роль в процесі визначення місця політичного поля буття, як на наш погляд, відіграв факт особливого місця моралі в регулюванні суспільних відносин. Політичні цінності у Джона Локка мають своє місце та роль в ціннісній ієрархії і не вступають у протиріччя з особистісними цінностями індивіда, що якісно відрізняється від розуміння політичних цінностей у Т.Гоббса, у якого вони, витісняють все, що заважає їм для абсолютної домінації над внутрішнім світом пересічного громадянина. Як Гоббс, так і Локк повніше розкривають природу людини, адже вона в своїх діях послуговується розумом, інстинктами; в ній присутнє як позитивне, так і негативне начало, воно є в ній, як свідчать філософи і богослови, до кінця її існування в земному світі.

Важливо те, що Гоббс і Локк спроектували основні можливості розвитку держави. Один – це шлях абсолютизації держави, інститутів влади аж до повного тоталітарного її характеру. Другий – це шлях держави – посередника, основна цінність якої полягає в її функціях – інтеграції, соціалізації, державні інститути тут мають чітко встановлені межі, якими є особисті невідчужувані свободи людини. Подібним чином формується підхід до розуміння проблеми політичних цінностей – як чогось, що абсолютно домінує над усією ієрархією цінностей людини, і як певного виду цінностей, котрий має свої чіткі межі й функції, зокрема, з іншими цінностями в ціннісній ієрархії особистості.

Огляд проблеми політичних цінностей в історичній ретроспективі був би неповним без праць видатних мислителів Новоевропейської доби – Ш.Л.Монтеск'є і Ж.Ж.Руссо. Основною заслугою Монтеск'є, на думку більшості дослідників, є те, що він зумів поєднати у єдину синтетичну систему велику низку чинників (зовнішніх і внутрішніх), які б зумовлювали певну стабільність, врівноваженість держави і її інститутів, визначали форми правління, їх зміну і все це на фоні єдиної мети функціонування будь-якого політичного організму – справедливості.

Отже, на наш погляд, основна заслуга Ш.Л.Монтеск'є в тому, що він намагається дослідити, за яких умов політична система забезпечує необхідний мінімум людських свобод, при цьому декларуючи як найвищу цінність в політиці, щодо якої повинна вибудовуватись решта політичних цінностей – справедливість. Втрата цієї основної цінності в політиці, спричиняє втрату людини, як цінності, втрачається політичне поле буття як щось окреме, визначене. „Цим пояснюється та особлива сила, яку у цих державах звичайно отримує релігія – вона замінює безперервно діючі охоронні інституції; інколи ж місце релігії посідають звичаї, які там панують замість законів” [24, с.177]. Звідси і визначення Ш.Л.Монтеск'є форм правління через міру моральності, яку несе в собі політична діяльність. Наприклад, монархії притаманна домінація такого морального принципу, як честь, республіці – добродійність, деспотичним формам правління – страх. Наступний аргумент в підтвердження визначального статусу політичних цінностей в суспільстві філософ наводить, коли обґрунтовує, чому закони одного народу не “переносяться” в систему, створену іншим народом [25, с.168].

У Монтеск'є є чітке розмежування гілок політичної влади. Адже саме завдяки цьому свобода почала виходити з суто декларативного стану і реально утверджуватись в житті. “Все загинуло б, якби в одній і тій же особі або інституції, яку б репрезентували сановники чи дворяни, або прості люди, були об'єднані ці три влади: влада створювати закони, влада здійснювати постанови загальнодержавного характеру та влада судити злочини або позови приватних осіб” [26, с.290-291]. Все це спричинилось до формування дещо іншої системи політичних цінностей, яка давала можливість демократичніше забезпечувати функціонування політичної системи й утверджувати ту ж політичну свободу як певний спосіб життя.

Трохи іншою (іраціонально-романтичною) виглядає теорія Ж.Ж. Руссо. Одна з причин виникнення політичних цінностей, на думку філософа, є розвиток інтересів, їх ускладнення, який спричинився до того, що вибудована розумом система цінностей, більше не може бути витриманою в безпосередньому зв'язку з реальністю. З огляду на це, виникає потреба у створенні політичної системи цінностей, яка б допомогла розв'язати проблему зв'язку одиничного і всезагального: “Кожен громадянин є нічим і нічого не може без участі всіх інших” [27, с.177]. Основна заслуга Ж.Ж. Руссо в тому, що він спробував продемонструвати ще одну грань такого суспільного утворення як держава, генезу її виникнення, сформувати свій підхід до проблеми політичних цінностей.

В історії людства, народу, суспільства, людини часто виникають моменти, коли набута кількість переходить у певну якість, як в мінус так і в плюс. Умовою, що зуміла виконати таку функцію в історії політичних вчень у Новий час, стала постать І. Канта. Його дослідження морально-правових ідей водночас стали як новою віхою в теорії політичних наук, так і своєрідним підсумком усіх попередніх надбань.

Отже, однією з центральних категорій у політичній доктрині І. Канта є категоричний імператив, суть якого за словами німецького філософа: “Дій так, щоб максима твоєї волі могла в той же час мати силу принципу всезагального законодавства” [28, с.347]. Він допоміг І. Канту вибудувати логічну систему: мораль – право – держава – громадянське суспільство. Як певним чином замкнуте коло, де мораль конституюється в суспільстві за рахунок права, а право втримується і успішно функціонує за рахунок моралі: “несправедливі всі дії, що зачіпають права інших людей, максими яких не збігаються з публічністю” [29, с.302].

Людина в Канта виступає як найвища цінність, суть якої полягає в тому що “людина і всяка розумна істота існує як мета сама по собі, а не лише як засіб для будь-якого використання з боку тої чи іншої волі” [30, с.269]. Реально на практиці, на думку філософа, це має виглядати так: “завжди ставитись до людства і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого так само, як до мети, і ніколи не ставитись до іншого тільки як до засобу” [31, с.269].

Такий аксіологічний підхід до людини дає можливість створити не тільки логічний зв'язок з правом, а й дещо по-новому осмислити роль держави. В даному випадку у системі, вибудованій І. Кантом, вона стає тією інституцією, яка покликана втримувати в цілісній системі право і мораль. Саме держава має змогу забезпечувати можливість праву виконувати свою повноцінну функцію з огляду на те, що вона здатна перетворювати право в загальнообов'язкове, що має примусову силу. Звідси – і розуміння політичних цінностей, як тих, котрі покликані забезпечити дотримання в суспільстві основного принципу: людина як цінність – перш за все. На основі цього і вибудовується вся система політичних цінностей. Такий підхід не дає можливості державі переміститись в ранг найвищої цінності: “Держава може бути тільки необхідним засобом організації людського життя, але якщо вона стає основною метою, це означає, що індивід елементарно обдурений щодо свого призначення. Людська свідомість замість того, щоб розширюватися, проектує можливості самоствердження особи, звужується, у зв'язку з тим, що суспільство, яке є загалом простою умовою людського існування, покладається як його мета” [31, с.269].

Така конструкція політичної системи і політичних цінностей, як на наш погляд, дає можливість надзвичайно ефективно, з точки зору забезпечення прав і свобод індивіда, визначити межі і функції держави. Яскравим доказом є підхід в такій системі до поняття рівності. В ній філософ вбачає не утопічний і не тільки суто правовий сенс, рівність у нього розуміється як рівноцінність. Рівність, яка ґрунтується не лише на засадах правового визначення однієї особи іншою, а й такої, що утверджує себе через певні етичні принципи, зокрема, в політиці. Звідси – рівність в суспільстві, на рівні державних інститутів сприймається не за змістом а за формою. Подібний підхід І. Кант застосовує при визначенні сутності дій держави, зокрема, на його думку, правління, сенсом якого стає лише зміст, є найбільшим деспотизмом.

Висновки. Отже, завдяки такому розумінню місця і ролі індивіда в суспільстві як найвищої цінності, людина в теорії І. Канта назавжди виходить з під диктату будь-якої системи. Адже вона перестає вміщуватись в будь-яке прокрустове ложе, яке їй можуть запропонувати, вона є непорівнянною, хоча і за певних умов утримуваною необхідністю визнання цінності іншого індивіда : підтверджуючи через себе цінність іншої людини, індивід стає господарем самого себе і справді отримує свободу, не потребуючи ніякої зовнішньої опіки при здійсненні будь-якого нормативного чи ціннісного вибору.

На початку ми зробили припущення, що з появою християнства в історії політичної думки почався шлях до усвідомлення політичних цінностей, як окремої категорії. І протягом всього дослідження ми намагались поглянути на проблему політичних цінностей в теоріях західноєвропейських мислителів з огляду на наше припущення. Не стане винятком і Г.Ф.Гегель, більше того, він є, на наш погляд, чи не найбільш яскравим підтвердженням правильності запропонованого нами підходу. Така увага, як нашу думку, не пояснюється виключно цікавістю, а є більшою мірою раціонально обумовленою. Варто проаналізувати сконструйовану Гегелем політичну систему з її цінностями. Держава у нього постає як щось тотальне надприродне, адже вона є вершиною еволюції (а отже – цінністю) абсолютного Духа в цьому світі.

Гегель ревно виступає проти християнства, адже воно назавжди розділяє поняття земного і небесного в ціннісній ієрархії людини. Його ж система вибудовується на підміні “земного і небесного”. Гегель цю ідею вдало повертає на користь своєї системи – тільки через ціле, а саме державу, людина зможе себе реалізувати. Як кожна душа є частинкою Творця, так і людина стає одним з невід'ємних елементів державного механізму. Її індивід повинен віддатись цілком, бо вона є його органічним продовженням.

Гегеля не задовольняє, що мораль, яка була встановлена Христом є першочергово націлена на людину, на її внутрішній світ. Адже це дає можливість поставити особисті цінності вище від політичних, що в свою чергу не дозволяє людині прийти до усвідомлення своєї єдності з цілим, себто з державою. У політичній ж системі Г.Ф. Гегеля політичні цінності стають абсолютними відносно інших цінностей індивіда, адже вони є вершиною еволюції, а отже, – найвищим і найдосконалішим творінням світу цього.

Хоча в історії політичних вчень Нового часу вже були спроби підійти таким чином до проблеми держави, політичних цінностей, однак саме теорія політичного устрою, сконструйована Гегелем є найбільш вдалою, своєрідним еволюційним завершенням праць на цій ниві його попередників. Його концепція державного устрою, як і І.Канта, стали своєрідним плодом того, що росло і дозрівало протягом декількох століть, з єдиною різницею, що смак і вплив плодів є зовсім різним.

Сучасні підходи в науці до проблеми політичних цінностей й надалі будуються з огляду на спадщину цих двох видатних німецьких філософів, які стали для них своєрідним фундаментом.

І тепер на сучасному етапі розвитку нашої держави, потрібно усвідомити той факт, що саме ми, а не хто інший, є безпосередніми творцями нашої політичної системи і саме від нас залежить її розвиток чи деградація. Однак наша воля, енергія повинні бути спрямовані не на зовнішні прояви (державні інститути) а на самого себе, на реформу свого внутрішнього світу, свого відношення до довкілля. Саме на такому мікрорівні, де суть влади у володінні собою, своїми емоціями, думками – формується влада на макрорівні – на рівні держави, її інститутів. Тоді політична система, суспільство будуть такими, якими ми хочемо їх бачити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Леонтьев Д. *Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции* // *Вопросы философии*. – 1996. – №4.
2. Там само.
3. Ивин А. *Основание логики оценок*. – М.: Наука, 1970.
4. *Рабочая книга социолога*. – М.: Наука, 1983.
5. Супрун В. *Ценности и социальная динамика* // *Наука и ценности*. – Новосибирск, 1987.
6. Парсонс Т. *Общий обзор* // *Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы*. – М., 1972.
7. Леонтьев Д. *Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции* // *Вопросы философии*. – 1996 – №4.
8. *Политико-правовые ценности: история и современность* / За ред. В.С.Нерсесянца. – М., 2000.
9. Цицерон *Про обов'язки*. – К.: Основа, 1998.
10. Августин *Про град Божий*. – К.: Алетейя, 1998.
11. Денисенко В. *Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу Європейської історії*. – Львів: ПАІС, 1997.
12. Макиавелли Н. *Государь*. – М., 1990. .
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Денисенко В. *Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу Європейської історії*. – Львів, 1997.
18. Там само.
19. Там само.
20. Декарт Р. *Правила для руководства ума* // *Соч.: в 2 т.* – М.: Наука, 1989. – Т.1.
21. Декарт Р. *Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках* // *Соч.: в 2 т.* – М., 1989. – Т.1.
22. Гоббс Т. *Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского* // *Собр. соч.: в 2 т.* – М., 1989. – Т.2
23. Локк Дж. *Послание о веротерпимости* // *Соч.: в 3 т.* – М., 1998. – Т.3.
24. Монтескье Ш. *О духе законов. Избран. произведен.* – М.: Наука, 1995.
25. Там само.
26. Там само.
27. Руссо Ж. *Об общественном договоре* // *Трактаты*. – М., 1969.
28. Кант И. *Критика практического разума* // *Соч.: в 6 т.* – М.: Наука, 1965. – Т.4. – Ч.1.
29. Там само.
30. Там само.
31. Там само.